

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
D E R G İ S İ

Yıl : 1996

Sayı : 1

YAHYA b. MAİN'İN ESERLERİ ve KULLANDIĞI İHTİLAFLI ve GARİB LAFIZLAR

Erdinç AHATLI*

GİRİŞ

İslam dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci derecede önemli kaynağı olan hadislerin, günümüze sıhhatli bir şekilde ulaştırılmasında en büyük rollerden birisini, hadis ilminin bir kolu olan "cerh ve ta'dil ilmi" üstlenmiştir. Bu ilim sayesinde hadis ravilerinin tenkidi yapılarak dürüstü sahtekarından, sağlamı sakatından ayrılmıştır. Yahya b. Maîn cerh ve ta'dil ilminde hicrî ikinci ve üçüncü asra damgasını vuran ve bu ilimde otorite kabul edilen büyük hadis tenkitçilerinden birisidir. Onun, talebelerinin tedvini sayesinde günümüze ulaşan eserleri, rical tenkidi konusunda bize muazzam bilgi vermektedir. Bu yüzden, rical tarihi veya tenkidi konusunda, kendisinden sonra yazılan hangi kitaba göz atsak mutlaka ondan alıntılar yapıldığını görürüz. İbn Maîn'in cerh ve ta'dil konusundaki eserlerinin zamanımıza ulaşanları içerisinde en eskilerden olması onun bu sahadaki eserlerinin, dolayısıyla görüşlerinin değerini bir kat daha artırmaktadır.

Bilindiği gibi raviler hakkında yapılan değerlendirmeler cerh ve ta'dil lafızlarıyla ifade edilir. Bu yüzden hicrî ikinci asrın ilk yarısından itibaren rical tenkitçileri ravilerin adaletini ve cerhini yansıtan pek çok lafız kullanmışlardır. Bu lafızların bazılarının anlaşılması açık olmakla beraber, diğer bir kısmının neye delalet ettiği hadis alimleri arasında tartışmalara sebep olmuştur. Nitekim Buhârî (v. 256/870), Dârekutnî (v. 385/995) gibi bazı muhaddisler genel teamülün tersine bir takım cerh ve ta'dil lafızlarını,

* SAÜ İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

yaygın olan manasının dışında değişik mertebelerdeki raviler için kullanabilmişlerdir¹.

Yahya b. Maîn'in eserlerinin hadis edebiyatındaki önemine binaen, kullandığı ihtilafı ve garip lafızların ise, daha iyi anlaşılması maksadıyla, sözü edilen iki konuda aydınlatıcı bilgi vermek uygun görülmüştür. Esas konuya girmeden önce Yahya b. Maîn'in hayatından kısaca bahsetmek de yerinde olacaktır.

Tam ismi; Ebu Zekerriyya Yahya b. Maîn b. Avn b. Ziyâd b. Bistâm b. Abdîrrahman el-Gatafânî el- Mürri el-Bağdâdî² olan ve rical edebiyatında Yahya b. Maîn olarak tanınan büyük muhaddis, Emevî halifesi Ebu Cafer el- Mansur (v. 158/775) döneminde 158/775 yılının sonlarına doğru Bağdat'ta dünyaya gelmiştir³. Çocukluk yılları doğduğu şehir olan Bağdat'ta geçmiş ve ilk dini eğitimini orada almıştır. O dönemin ilmî geleneğine uygun olarak ilk derslerini doğduğu bölgenin mümtaz alimlerinden almış ve on sekiz yaşında⁴, erken denebilecek bir devrede ilmi seyahatlere başlamıştır.

İbn Maîn sırasıyla Kûfe, Basra, Hicaz Yemen, Rey, Vâsıt, Harran, Masisa, Mısır, Şam, Humus, Rusâfe, San'â'ya ilmi seyahatler yapmıştır. Özellikle dini bir merkez olduğundan ve hac vesilesiyle çeşitli bölgelerden gelen alimlerle görüşmek ve onlardan ders almak için müteaddid defalar Hicaz'a gitmiştir. Çoğu yaya olarak yaptığı seyahatlerinde ilk Hicaz seferini yirmi dört yaşında gerçekleştirmiştir⁵. Nitekim vefatı da yine bir Hicaz seferi esnasında, 233/847 yılında, Medine'de vuku bulmuştur⁶. Cenazesini, bizzat Medine valisi kıldırması ve Bakî mezarlığına defnedilmiştir⁷.

Hocaları arasında Abdullah b. el-Mübârek (v. 181/797), Vekî b. el-Cerrâh (v. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (v. 198/813), Abdurrahman b. el-Mehdî (v. 198/813) gibi dönemin meşhur muhaddisleri dahil olmak üzere, kaynaklarda yüz elli altı isim tesbit edilmiştir⁸. Buhari (v. 256/870),

1 Mesela İmam Buhârî, "فيه نظر" ve "سكروا عنه" lafızlarını aşırı cerh yerinde kullanmıştır. Bkz. Leknevî, *er-Raf'u ve't-tekmil*, s. 141

2 Hatib, *Tarihu Bağdad*, XIV, 177; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 139

3 Hatib, a. y.; İbn Ebî Ya'la, *Tabakatü'l-Hanâbile*, I, 404

4 İbn Maîn, *et-Tarih*, III, 549

5 Zehebî, *Siyer*, XI, 88

6 Zehebî, a. g. e., XI, 90

7 Hatib, a. g. e., XIV, 187; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 157

8 Bkz. İbn Maîn, *et-Tarih* I, 193-199 (muhakkikin *mukaddimesi*).

Müslim (v. 261/874), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Ebu Davud (v. 275/888) ve Ebu Hatim er-Râzî (v. 277/890) talebeleri arasındadır.

Yahya b. Ma'in, Rasulullah'ın (s.a.) hadislerini toplamak uğruna dünya işleri ile ilgisini kesen, dindar ve üstün meziyetlere sahip bir şahsiyetti. Bütün mesaisini hadisleri muhafaza etmek ve sünneti aydınlatmak için harcamıştı. Bu yüzden o, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde kendisine uyulan merci, sahabe ve tabiinden gelen sözlerde de görüşlerine müracaat edilen bir imam olmuştur⁹.

Kendisi hakkında "Emiru'l-mü'minin fi'l-hadis (Hadis ilminde müminlerin lideri)"¹⁰, "İmamü'l-cerh ve't-ta'dil (Cerh ve ta'dil ilminin önderi)"¹¹, "Hafız"¹² ve "Huccet"¹³ gibi sıfatlar kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERLERİ

Bir alimin ilgili olduğu ilim dalındaki üstünlüğünü anlamak için, öncelikle onun bıraktığı eserlere bakmak gerekir. Yahya b. Ma'in'in hadis ilmindeki imamlığını da eserlerinde görmek mümkündür. Onun eserlerini

⁹ İbn Hibban, *Kitabü's-sikât*, II, 156, 157

¹⁰ Zehebî, *a.g.e.*, XI, 90. Bu ifade sıfatların en üstünlerindedir ve herkes için kullanılmaz. Bu sıfatla nitelenen kişi kendi döneminin alimleri arasında, ilgili olduğu ilmin doruk noktasına çıkmış ve o ilim dalında zirve kabul edilmiştir. Muhaddisler içinde çok az kimseye verilmiştir. Bkz. Münziri, *Cevab an es'ile*, s. 13; Ebu Ğudde, *Ümerâu'l-mü'minin*, s. 104

¹¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 280

¹² Hatib, *a.g.e.*, XIV, 177; İbn Asakir, *Tarihu Dimeşk*, XVIII, 187. Hafız ifadesi, muhaddislerin en yüce sıfatlarından ve hadis tenkitçisi olanların en üstün derecelerindedir. Birisi hakkında "hafız" denmişse artık onun görüşleri kabul edilir, hadisleri tashihi ve illetleri beyan etmesi teslim olunur. (Hatib, *el-Cami'*, II, 172). Çağdaş müelliflerden Abdülfettah Ebu Ğudde, İbn Hacer'in "*Nüzhetu'l-elbâb fi'l-elkâb*" adlı eserinden naklen, hafız sıfatının hadis ilminde mütehasıs alimler için kullanıldığını söyler. Onun, hafız ifadesinin anlamı hakkında söylenen; senediyle birlikte yüzbin hadisi ezberleyenlere kullanılacağını reddeden görüşü, makul gözükmektedir. Nitekim Zehebî'nin *Tezkiratu'l-huffâz*, ve onu ihtisar eden Suyuti'nin *Tabakatü'l-huffâz* adlı eserlerinde onbin hadis bile ezberlemeyen pek çok muhaddis sayılmıştır. Ebu Ğudde, eserinde bunların bir kısmını misal olarak vermektedir. (Bkz. *Ümerâu'l-mü'minin*, s. 130).

¹³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 410; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizi*, I, 218. Hafızdan bir derece yüksek muhaddislere kullanılır. Huccet lakabıyla bilinen muhaddis, hadis ilimlerini layıkıyla bilen, herkesin otorite kabul edeceği bir mertebeye yükselmiş demektir. Bu ravi, hadisleriyle ihticac edilmeye elverişlidir. Bkz. Uğur, *Hadis Terimleri*, s. 132; Aydınli, *Hadis Istılahları*, s. 70.

daha sonraları sınıflandırılmış olarak, şu ilim dalının bu sahasına aittir şeklinde kategorilere ayırmak pek doğru görülmemektedir. Genel anlamda hadis ilmine ait olan eserleri şu branşları içine almaktadır:

- a) Cerh ve ta' dil ilmi
- b) Raviler tarihi (Tabakat) ilmi
- c) 'İlelü'l-hadis ilmi
- d) Garibü'l-hadis ilmi

İbn Maîn eserlerini kendisi yazmamış; bu eserler onun ravileri tarafından yazılıp tertip edilerek günümüze ulaşmıştır. Onun meclisleri hadis ravileriyle dolup taşardı. Fakat İbn Maîn'in ilim meclisleri diğer imamlarınkinden farklılık arz ediyordu. Bu meclislerde sırf hadis öğrenimi yapılmıyor, belki bundan çok ravi tenkidi üzerinde duruluyordu. Bu bakımdan İbn Maîn en çok hadis yazarlardan olmakla birlikte kendisinden yapılan rivayetler pek azdır¹⁴. İbn Maîn'in, yazmaları günümüze ulaşan eserlerinin büyük bölümünü, çağdaş hadis araştırmacısı Ahmed Muhammed Nur Seyf tahkik edip neşretmiştir. Bu eserlerden matbu olanlarını kısaca tanıtmak, yazmalarının da sadece isimlerini vermekle yetineceğiz.

A. MATBU ESERLERİ

1. et-Tarih

Eserin ismi konusunda farklı rivayetler vardır. Bazı müellifler *et-Tarih*¹⁵ bazıları ise *et-Tarih ve'l-İlel*¹⁶ olarak zikretmişlerdir. *et-Tarih* ismi akla, geçmiş olayları kronolojik sıraya göre anlatan eserleri getirmektedir. Hadis edebiyatında tarih kelimesi ise, hadis ravileri ve onlar hakkında yapılan tenkitleri içine alan kitaplar için kullanılır¹⁷. Eserin muhtevasında "İlelü'l-hadis"le ilgili pek çok konu bulunduğundan ikinci isim de kullanılmıştır.

¹⁴ Fuat Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları* adıyla yaptığı çalışmada İbn Maîn'in üç senede isminin geçtiğini belirtir. Bkz. *a.g.e.*, s. 205, 210, 298. M. Nur Seyf de yaptığı çalışmada, İbn Maîn'in talebesi olan Ebu Davud'un, *Sünen*'ine ondan yirmibeş hadis aldığını söyler. Bkz. *et-Tarih mukaddimesi*, I, 62

¹⁵ Bkz. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 287; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, I, 158; Hatib, *Tarihu Bağdat*, II, 248; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 515; Kettani, *er-Risâletü'l-müstatraf*, s. 129.

¹⁶ Brockelman, *Tarihu'l-edebi'l-Arabî*, III, 162; F. Sezgin, *Tarihu't-türas*, I, 202.

¹⁷ Buhari'nin *et-Tarihu's-sağîr* ile *et-Tarihu'l-kebir*'i bu tür eserlerdendir.

Eser İbn Ma'in'e ait olmakla birlikte cem ve terkibi talebesi ed-Dûri'ye (v. 271/884) aittir¹⁸. Kitabın yazma nüshası ravilerin yaşadıkları bölgelere göre tasnif edilmiş olup, naşiri M. Nur Seyf tarafından kullanılışında kolaylık sağlaması için numaralanmıştır. Eser dört cilt olarak 1979'da Mekke'de "*Yahya b. Ma'in ve Kitabuhu et-Tarih*" adıyla basılmıştır¹⁹. Birinci ciltte, İbn Ma'in'in hayatı, hadis ilmindeki yeri ve "*et-Tarih*"de geçen hadislerin fıkıh bablarına göre tertibi Nur Seyf tarafından yapılmıştır. İkinci cilt, yine eserde geçen ravilerin alfabetik sıraya göre, naşir tarafından düzenlenmiş halidir. Üçüncü ve dördüncü cilt ise, ravilerin yaşadıkları bölgelere göre tasnif edilmiş olan orijinal kısımdır. Eser, sahabeden başlamak üzere şu bölgeleri içine alır:

1- Sahabî raviler (no:1-225)²⁰

2- Mekke, Taif ve Yemen ravileri (no:227-653)

3- Medine ravileri (no:654-1232)

4- Kûfe ravileri (no:1233-3198)

5- Basra ravileri birinci grup (no:3199-3496)

6- Basra ravileri ikinci grup (no:3497-4740)

7- Horasan ravileri (no:4741-4848)

8- Vâsıt, Sevad ve Medâin ravileri (no:4849-5022)

9- Şam, Mısır ve Cezîre ravileri (no:5023-5351)

10- Şam, Mısır, Cezire ve Rakka'daki tabiin ve tebeu tabiin ravileri (no:5352-5410)

Eserin sonunda, Leys b. Sa'd'ın Malik b. Enes'e, Malik'in Leys'e yazdığı karşılıklı iki mektup yer alır (no:5411-5412). Ayrıca üçüncü ve dördüncü cilt, onbir cüze bölünmüştür. Her cüzün başında eserin ravisi ed-Dûri'den son istinsah eden kişiye kadar isimler verilmiştir²¹. Eser, 169

¹⁸ Bağdatlı hadis hafızıdır. İbn Ma'in'le en fazla beraber bulunan ravi olup, onun bazı seferlerine iştirak etmiştir. Hayatı için bkz. İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, VI, 216; Hatib, *a.g.e.*, I, 144; İbn Hacer, *Tehzib*, V, 129, 130.

¹⁹ Ayrıca *et-Târih*'in pek iyi olmayan bir tahkiki Abdullah Ahmed Hasan tarafından yapılmıştır. Eser Dârü'l-Kalem tarafından Beyrut'ta tarihsiz olarak basılmıştır.

²⁰ Burada kolaylık olması açısından, kitabın sayfa numaraları değil, terâcim numaraları verilecektir.

²¹ Cüzler, şu terâcim numaraları arasında yer almaktadır: I. Cüz:1-382; II. cüz:383-830; III. cüz: 831-1348; IV. Cüz: 1349-1836; V. Cüz: 1837-2319; VI. Cüz: 2320-

varaktan meydana gelir. Satır sayıları 23 ile 27 arasında değişiklik gösterir²². Yine cüzler de 12 ile 20 varak arasında değişir. En küçüğü olan son cüz 6 varaktan müteşekkildir²³

a) Eserin muhtevası

Birinci tabaka olan sahabe bölümünde, künyesiyle meşhur olan sahabilerin isimleri²⁴, ismiyle tanınan sahabilerin künyeleri²⁵, rivayet ettikleri hadisler²⁶, katıldıkları savaşlar²⁷, vazifeleri²⁸, vefat tarihleri²⁹, nerede³⁰, hangi savaşta şehid oldukları ve nereye defnedildikleri³¹, gibi bilgiler yer alır. Ayrıca müellife göre sahabe oldukları kesin olanlar, “lehu sohbetün (sahabidir)”³², şüpheli olanlar ise “câhiliî(sahabiligi kesin değil)” ifadesiyle belirtilir. Sahabe olmadığı kesin belli olanları müellif açıkça beyan eder³³. Bir hayli hadisin yer aldığı bu bölümde³⁴, hadisler konusunda bazı yanlışlıkların İbn Maîn tarafından düzeltildiği görülür³⁵.

Sahabe'den sonra gelen diğer tabakalarda şu bilgiler yer alır: Ravinin nereli olduğu³⁶, vefat tarihi³⁷, nerede vefat ettiği³⁸, kimden rivayet ettiği³⁹,

2838; VII. Cüz: 2839-3216; VIII. Cüz: 3217-4089; IX. Cüz:4090-4700; X. Cüz: 4701-5333; XI. Cüz:5334-5414.

²² İbn Maîn, *et-Târih*, I, 160 (muhakkikin mukaddimesi).

²³ İbn Maîn, *et-Târih*, I, 165 (muhakkikin mukaddimesi). Zehebî, bir cüzün ortalama 20 varak, yani 40 sahifeden meydana geldiğini söyler. Akabinde çeşitli kitaplardan örnekler vererek, bunların kaç cüz olduğunu belirtir. Bkz. *Siyer*, XX, 558-562. Bir başka taksim olarak Vâkidi, eseri *el-Meğâzi'yi* on varaktan oluşan cüzlere ayırmıştır. Genel olarak cüzler ve varak sayıları için bkz. İmtiyâz Ahmed, *Delâilü't-tevsiki'l-mübekkira*, s. 354-355.

²⁴ Mesela Ebu Bekr es-Sıddık'ın ismi Abdullah b. Osman olarak verilmiş (no: 1). Diğer sahabiler için bkz. no: 5, 7, 34, 58, 59, 61, 63.

²⁵ Bkz. no: 5, 8, 31.

²⁶ Bkz. no: 20.

²⁷ Bkz. no: 37.

²⁸ Bkz. no: 106, 109.

²⁹ Bkz. no: 75, 153, 163, 165, 166, 182.

³⁰ Bkz. no: 121.

³¹ Bkz. no: 182.

³² Bkz. no: 12, 14 16.

³³ Bkz. no: 128, 159.

³⁴ Bkz. no: 115, 146, 162, 164, 172.

³⁵ Bkz. no: 56. Bu eserde geçen sahabeyle ilgili yukarıda verdiğimiz bilgilerin tümü, her bir sahabide toplu olarak verilmiş değildir. İbn Maîn bazan sahabinin sadece ismini verir, bazan künyesini, bazan vefatını veya vazifesini söyler. Yani bu bilgiler değişik sahabiler hakkında yer yer verilmiştir. Aynı durum sahabe dışındaki raviler için de geçerlidir.

³⁶ Bkz. no: 260, 354, 355.

sosyal durumu⁴⁰, milliyeti⁴¹, kabilesi⁴², mesleği⁴³, künyesi⁴⁴ gibi bilgiler vardır. Yine iki ismi aynı olan raviler hakkında açıklama⁴⁵, isimleri çok benzeyen ravilerin ayırıldılması⁴⁶ ve aynı şahıs hakkında söylenen değişik isimler⁴⁷, baba-oğul raviler konusunda bilgi verilmiştir. Eserde yer yer pek çok şiir bulunmaktadır⁴⁸. Ayrıca fihri hükümler⁴⁹, **mevkuf**⁵⁰, **mürsel**⁵¹, **müdelles**⁵² rivayetler ve tahdis sigalarından bahsedilir⁵³. Bazı hadislerdeki garip lafızların açıklamaları yapılır⁵⁴. Bunlardan başka cerh ve ta'dil ilminin konusuna giren daha pek çok malumat verilir⁵⁵.

b) Eserin kullanımı

Eserin ikinci cildi alfabetik olup, aranılan şahsı bulmakta kolaylık sağlar. Üçüncü ve dördüncü cilt ise, ikinci ciltte bulunan ravilerin yaşadıkları bölgelere göre tasnif edilmiş kısmıdır. Dolayısıyla, ikinci ciltte aynı isim altında toplu olarak geçen bilgiler, üçüncü ve dördüncü ciltte dağınık olarak geçmektedir. İkinci ciltte biyografinin altında verilen rakamlar, o şahsın üçüncü ve dördüncü ciltte hangi hal terceme numarasında geçtiğini göstermektedir. Çünkü, üçüncü ve dördüncü ciltteki başlıklar sırasıyla baştan sona numaralandırılmıştır. Ravi hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kişi, önce ikinci ciltten alfabetik sıraya göre

37 Bkz. no: 265, 348, 350.

38 Bkz. no: 659.

39 Bkz. no: 269.

40 Bkz. no: 464.

41 Bkz. no: 489.

42 Bkz. no: 741.

43 Bkz. no: 1155, 1503, 2347, 3699, 3804, 4370.

44 Bkz. no: 4345.

45 Bkz. no: 352.

46 Bkz. no: 364.

47 Bkz. no: 364.

48 Bkz. no: 579, 739, 2187, 3819, 3820, 3821.

49 Bkz. no: 1090, 1095, 2321, 2331.

50 Bkz. no: 469, 1229. Sahabeye ait söz, fiil ve takrirlerle mevkuf denir.

51 Bkz. no: 592, 770, 1052, 1220, 1571, 2188. Tabiin'in sahabeyi atlayarak doğrudan Rasulüllah'dan yaptığı rivayetlere denir.

52 Bkz. no: 1221, 1693, 3600, 3955, 3965. Bir ravinin mülâki olduğu şeyhten işitmeden, yahutta muasırı olmakla beraber mülâki olmadığı şeyhten işitmiş gibi hadis rivayet etmesine tedlis, böyle hadislere de müdelles denir.

53 Bkz. no: 1084, 4184, 5287, 5383.

54 Bkz. no: 4546, 4580, 4685, 4686.

55 Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahatlı, Erdiñç, *Yahya b. Ma'in ve Cerh-Ta'dildeki Metodu*, Bursa 1992, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ravinin ismini bulur. Daha geniş bilgi edinmek istiyorsa, bu ciltte bulunan biyografilerin altında verilen rakamlara bakarak üçüncü ve dördüncü ciltten faydalanır. Alfabetik olarak düzenlenen cildin faydası, biyografisi verilen veya ismi geçen ravi hakkında bütün bilgileri bir araya toplamak ve aranan şahsın kolay bulunmasıdır. Mesela ikinci ciltte, hakkında toplu bilgi verilen Eyyub b. Ebî Temîme es-Sahtiyânî ile ilgili bilgiler, üçüncü ve dördüncü ciltte, 77, 3877, 3889, 3957, 4277, 4436 numaralarda geçmektedir. Üçüncü cilt 2828'e kadar olan numaraları kapsar, dördüncü cilt buradan devam ederek 5414'e kadar gelir.

Aynı şahıslar verildiği halde alfabetik olan cildin tek, bölgelere göre düzenlenen cildin iki olması şundandır; bölgelere göre düzenlenen üç ve dördüncü cildin tahkiki uzun tutulmuş, ismi geçen ravilerin diğer tabakat kitaplarındaki kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir. Bu sebepten dipnotlar ikinci cilde göre daha uzun olmuştur. İkinci ciltteki dipnotlarda ise, sadece ravinin cerh ve ta'dili hakkında söylenen istilahlara yer verilmiştir.

İbn Maîn'in Tarih'inin özelliği, sadece sika veya yalnızca mecruh ravileri kapsamayıp, ta'dil lafızlarının birinci mertebesinden cerh lafızlarının son derecesine kadar haklarında pek çok cerh ve ta'dil lafzının kullanıldığı çeşitli ravileri içine almasıdır.

c) Eserin yazma nüshası

Tek bir yazması Şam Zahiriyye kütüphanesinde.

Mecmua no: 112 (1-166 vr.).

2.Suâlâtü İbn Cüneyd

Eserin ravisi, Ebu İshak İbrahim b. Cüneyd el-Hutteli'dir⁵⁶. Kitabın Topkapı ve Saib Sencer kütüphanelerindeki yazma nüshalarında adı, "Ma'rifetü'r-ricâl ve Suâlâtü İbrahim b. Cüneyd" olarak geçmektedir. "Ma'rifetü'r-ricâl" ilavesinin kitabın istinsahını yapanlar tarafından, eserin muhtevasına uygun olduğu için, daha sonra eklendiği görüşü ağırlık kazanmaktadır⁵⁷.

İbn Cüneyd bu eseri, hadis ilminin çeşitli konularında İbn Maîn'e sorduğu sorulara aldığı cevapları derleyerek meydana getirmiştir. Bilgiler

⁵⁶ Aslen Bağdatlıdır. İbn Maîn'in vefatından sonra Semerrâya göç etmiştir. 260/874 yılında vefat ettiği sanılmaktadır. Hayatı için bkz. Hatib, *Tarihu Bağdat*, VI,20; Zehebi, *Siyer*, XII, 631.

⁵⁷ İbn Maîn, *Suâlât*, s. 19. (Muhakkikin mukaddimesi).

hiç bir tasnife tâbî tutulmadan rastgele toplandığı için, eserin kullanımı hayli zordur. Bu yüzden kitabın kullanımında kolaylık sağlamak ve aranılan şahsın bulunmasını temin etmek için, Muhakkik M. Nur Seyf tarafından "*et-Tarih*"de olduğu gibi kitap alfabetik hale getirilmiştir. Hem alfabetik şekli hem de orijinal şekli tek cilt halinde 1988'de Medine'de *Suâlâtü İbn Cüneyd* ismiyle basılmıştır. Numaralandırılmış orijinal hali 890 madde başlığından meydana gelmektedir. Dolayısıyla, hacim itibariyle "*et-Tarih*'in" beşte birini dahi bulmamaktadır.

a) Eserin muhtevası

Eserin muhtevası büyük oranda "*et-Tarih*"de verilen bilgilerle benzerlik arz etmektedir. Yine raviler hakkında kullanılan cerh ve ta'dil ıstılahları, kimin kimden rivayet ettiği, hayatının sonuna doğru hafızası bozulanlar, ravinin ismi, künyesi, vefat tarihi gibi konular eserde yer almaktadır⁵⁸. Ayrıca bazı hadislerin senetlerinin getirilmesi ve bundaki illetler⁵⁹ hadisin sabit olup olmamasına temas edilmesi⁶⁰ ve ravilerin sikalığının karşılaştırılması kitabın özelliklerindedir⁶¹.

Kitabın belki de en dikkat çekici yönlerinden birisi, kendileri sika olmakla birlikte, başka eserlerde haklarında pek bilgi bulunmadığından dolayı, "*mechul* (tanınmıyor)" olarak nitelendirilen önemli raviler hakkında bilgi vermesidir⁶².

Suâlât'da fikhî hükümler önemli bir yer tutmakla birlikte⁶³, şiirler *et-Tarih*'deki kadar fazla değildir⁶⁴. Fakat, bu eserde bulunan farklı bir husus, bugün kocakarı ilacı tabir edilen bazı macun tariflerinin tedavi maksadıyla verilmesidir⁶⁵.

Eserde sahabe için mustakil bir kısım ayrılmamıştır. Bu yüzden sahabî olanlar hakkındaki bilgiler kitabın çeşitli yerlerine dağılmıştır⁶⁶. Ayrıca

58 Bir kaç örnek için bkz. no: 21, 39, 41, 45, 67, 295.

59 Bkz. no: 31, 381, 740.

60 Bkz. no: 60, 63, 64, 108, 217, 218, 227, 358.

61 Bkz. no: 36, 147, 285.

62 Bu ravilerden bazıları için bkz. İbn Ma'in, *Suâlât*, no: 28, 66, 282, 402, 517, 610, 685, 702, 704, 717, 877.

63 Bkz. no: 60, 93, 94, 101, 246, 287, 400, 782, 783.

64 Bkz. no: 63, 561.

65 Bkz. no: 57, 737, 790.

66 Bkz. no: 21, 22, 166, 248.

bazan tabii olan ravilerin, bu özelliği belirtilmektedir⁶⁷. Yerine göre bazı Kur'an ayetlerinin tefsiri yapılmıştır⁶⁸.

b) Eserin yazma nüshaları

Üç tane yazma nüshası vardır.

- 1- Topkapı sarayı ktp. III. Ahmed bl. Mecmua no: 624/4(29b-56 vr.)
- 2- Topkapı sarayı ktp. III. Ahmed bl. Mecmua no: 624/5(63b-85b vr.)
- 3- Saib Sencer ktp./Ankara, Mecmua no: 1558(14a-26b vr.)

Eserin matbu nüshasında her üç yazma da kullanılmıştır.

3- Ma'rifetü'r-ricâl

Yazma nüshalarında tam ismi, "*Kitabu Ma'rifeti'r-ricâl an Yahya b. Maîn*" olarak geçmektedir.

Eser Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Kasım b. Mahrez⁶⁹ tarafından derlenmiştir.

İki ayrı cilt olarak 1985'de Şam'da basılmıştır. Birinci cildin tahkiki Muhammed Kâmil Kassar, ikinci cildi ise, Muhammed Mutî' el- Hafız ile Gazve Bedîr tarafından yapılmıştır⁷⁰. Birinci cilt 953, ikinci cilt 845 madde başlığından oluşmaktadır. Buna göre, iki ciltte toplam 1798 madde başlığı bulunmaktadır. Hacim itibarıyla eser, *et-Tarih*'in üçte biri, *Suâlâ'*ın iki katı kadardır. Büyüklük olarak İbn Maîn'in eserleri içinde *et-Tarih*'den sonra ikinci sırayı alır.

a) Eserin muhtevası

Eserin muhtevası daha önce tanıttığımız iki eserin içeriğinden pek fazla farklılık arzetmemektedir. Önceki eserlerde verdiğimiz bilgiler bu kitapta da bulunmaktadır. Bu yüzden, tekrar yapmamak ve konuyu gereksiz yere uzatmamak için, bunlara değinmiyoruz. Fakat, bu eserde diğerlerinden

⁶⁷ Bkz. no: 168.

⁶⁸ Bkz. no: 374

⁶⁹ Bağdat'lı hadis hafızıdır. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. 225/840'dan önce İbn Maîn'le tanışıp ondan ders aldığı bilinmektedir. Vefat tarihi hakkında malumat bulunamamıştır. Hatib, a.g.e. V, 83.

⁷⁰ Doktora çalışmasında Yahya b. Maîn'in *et-Tarih*'ini tahkik konusu alan ve onun *Ma'rifetü'r-ricâl* hariç diğer üç eserini de gayet müdakkik bir biçimde tahkik eden M. Nur Seyf ile 1992 Ağustos'unda İstanbul'da yaptığımız görüşmede, kendisine *Ma'rifetü'r-ricâl*'i tahkik edip etmediğini sorduğumuz zaman; buna başladığını ancak yavaş ilerleyebildiği için hayli uzun sürebileceğini ifade etmiştir.

farklı olarak şu özellik göze çarpmaktadır: Bazı yerlerde verilen bilgiler, öteki eserlere oranla daha geniş ve ayrıntılı olarak işlenmiştir. Kitap "Suâlât" da olduğu gibi ne alfabetik ne de bölgelere göre tasnif edilmiştir. Aranılan ravi hakkında bilgi ancak, eserin sonuna eklenen "a'lâm" indeksine bakılarak bulunabilir. Fakat, İbn Mahrez'in takip ettiği metod incelendiğinde, önce zayıf ravilerden başlayıp kademe kademe sika ravilere doğru bir tertip izlediği görülür. Bundan dolayı, işlediği konularda, bölüm başlığı bulunmamakla birlikte, verilen bilgilerin kendi içerisinde bir bütünlük arzettiği farkedilmektedir. Eserin ihtiva ettiği konular şu sırayı takip etmektedir: Zayıf raviler, İbn Ma'in'in kendileri hakkında "Lâ A'rifu (tanımıyorum)" dediği raviler, sika raviler, mürsel rivayette bulunanlar ve ömrünün sonuna doğru karıştıranlar (ihtilât), künyeler, fikhi hükümler, şiirler ve vefat tarihleri.

b) Eserin yazma nüshaları

1- Zahirîyye Ktp./Şam, Mecmua no: 1 (1a-42b vr.)

2- Zahirîyye Ktp./Şam, Mecmua no: 39 (1-39 vr.)

3- Zahirîyye Ktp./Şam, Mecmua no: 387 (1a-6a vr.)

Eserin matbu nüshasında her üç yazma da kullanılmıştır.

4. Târîhu Osman b. Saïd ed-Dârimî fî Tecrîhi'r-ruvâti ve Ta'dîlihîm

Eserin ravisi, Ebu Saïd Osman b. Saïd b. Halid et-Temîmî ed-Dârimî es-Sicistânî'dir (v. 280/893)⁷¹. Kitabın tahkiki M. Nur Seyf tarafından yapılmış ve Beyrut'ta basılmıştır. Baskı tarihi yoktur. Eser, 975 madde başlığından meydana gelmekte olup *Suâlât* büyüklüğündedir.

a) Eserin muhtevası

Eserin orijinal şeklinde raviler, alfabetik olarak sıralanmıştır. Fakat, elif harfine geçmeden önce tabiinin büyüklerinden bazılarının talebeleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu kısım, şu tabileri ve kendilerinden hadis rivayet eden ravileri kapsar:

- Zührî ve ravileri (no: 1-33)

⁷¹ Herât'a yerleşmiş büyük hadis hafızıdır. Pek çok yere ilmî seyahatler yapmıştır. Basra'ya yaptığı seyahatinde İbn Ma'in'den uzun süre hadis almış ve "Tarih"ini derlemiştir. Hayatı için bkz. İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh*, III, 153; İbn Ebi Ya'la, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 221; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffaz*, II, 621.

- Katâde ve ravileri (no: 34-46)
- A'meş ve ravileri (no: 47-59)
- Eyyub ve ravileri (no: 60-66)
- Amr b. Dînar ve ravileri (no: 67-69)
- Şa'bî ve ravileri (no: 70-74)
- İbrahim ve ravileri (no: 75-83)
- İshak es-Sebî ve ravileri (no: 84-87)
- Süfyan ve ravileri (no: 88-89)
- Şu'be ve ravileri (no: 105-110).

Bundan sonra eserin alfabetik bölümüne yer verilmiş ve en sonuna da künyeler bölümü eklenmiştir.

Eserin, daha önce tanıttığımız üç kitaptan farklılık gösteren özelliği, raviler hakkında çok kısa bilgiler vermesidir. Hatta çoğu zaman, ravi hakkında herhangi bir cerh ve ta'dil lafzını kullanmakla yetinmiştir⁷². Diğer eserlerde de olmakla birlikte, ed-Darîmî rivayetinin ayrı bir hususiyeti, ravilerin cerh ve ta'dildeki konumlarının iki ravinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkmasıdır⁷³.

b) Eserin yazması

Muhakkik M. Nur Seyf bu eseri Şeyh Süleyman b. Hamd b. Bessam'ın özel kütüphanesinden aldığını belirtmektedir⁷⁴. Tek nüshadır.

5. Min kelâmi Ebî Zekeriyya Yahya b. Maîn fi'r-ricâl

Eserin ravisi, Ebu Hâlid ed-Dakkak Yezid b. Heysem b. Tahman el-Bâdî'dir⁷⁵. Kitap 407 madde başlığından oluşur. *et-Tarih*'le karşılaştırıldığında hacim bakımından onun onda biri kadar bile yoktur. İbn Maîn'in eserlerinin en küçüğü olmasına rağmen, kitap ihtiva ettiği

⁷² Bkz. no: 65, 81, 134, 253, 260 290, 404, 405, 708.

⁷³ Mukayeseli tevsikin yapılması, Dârimî'nin iki isim verip, hangisinin daha sika olduğuna dâir İbn Maîn'den cevap istemesi şeklindedir. Bkz. no: 1-4,7,8,11,14. Şartlı (nisbî) cerh ve ta'dil olarak adlandırılan bu metodun İbn Maîn'deki değişik uygulamaları için bkz. Ahatlı, Erdinç, *a. g. Yüksek Lisans Tezi*, s. 79-84, "Şartlı (nisbî) cerh ve ta'dil bölümü".

⁷⁴ İbn Maîn, *Tarihu Dârimî*, s. 19. (Muhakkikin mukaddimesi).

⁷⁵ Bağdatlı hadis hafızıdır. Dârekütî ve Hatib Bağdâdî onun sika olduğunu söylemişlerdir. 284/897'de vefat etmiştir. Hatib, *Tarihu Bağdat*, XIV, 349.

konular bakımından ötekilerden hiç de aşağı kalmaz. Başka eserlerde, haklarında pek fazla bilgi bulunmayan önemli raviler konusunda malumat verir. Bu eser, *Suâlât* ile benzer özellikler taşımaktadır. Eser hem sika hem de mecruh ravileri ihtiva etmektedir. Fakat sika ravilere daha çok yer verilir. Çünkü ta'dil sigaları cerh sigalarından fazladır⁷⁶. Bu sebeble, eserin bazı yerlerde isminin "*Kitabu'l-mecrûhîn*" olarak verilmesi⁷⁷, muhtevayla çelişmektedir⁷⁸. Eseri, A. M. Nûr Seyf tahkik etmiş olup Beyrut'ta tarihsiz olarak Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs tarafından basılmıştır⁷⁹.

Eserin yazmaları

1- Topkapı Sarayı Ktp. III. Ahmed bl. Mecmua no: 524/6 (21b-29a vr.)

2- Saib Sencer Ktp./Ankara, Mecmua no: 1557 (29a-36b vr.)

6. Cüz'ün fihi hadîsu's-Sûfî an Yahya b. Ma'in⁸⁰

Ebu Abdillâh Ahmed b. Hasan es-Sûfî'nin (v. 306/918)⁸¹ İbn Ma'in'den rivayet ettiği hadis cüz'üdür. Eserde 65 hadis yer almaktadır. Cüz'de bulunan hadislerin tahrîci, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Cemal Ağırman tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak "*Yahya b. Ma'in ve Ebu Abdillâh Ahmed b. el-Hasan es-Sûfî'nin Yahya'dan Rivayet Ettiği Hadis Cüz'ü*" adıyla 1988'de yapılmıştır. Bu tez basılı değildir.

Eserin yazma nüshası

Millet Ktp. Feyzullah Ef. Bl. Mecmua no: 507/5 (33a-39b vr.)

⁷⁶ Bu eserde hangi lafzın kaç defa kullanıldığı konusunda yaptığımız taramada; "sikatün" lafzının 81 yerde, "sikatün leyse bihi be'sün" lafzının 18 yerde, "leyse bihi be'sün" lafzının 43 yerde, "leyse bi şeyin" lafzının 31 yerde istimal edildiğini tesbit ettik. Açık cerhe delalet eden "daifun" lafzı 8, "daifu'l-hadis" lafzı 9 yerde kullanılmıştır. Bunlar dışında kullanılan lafızların çoğunluğunu ta'dil sigaları oluşturup, az da olsa cerh lafzına rastlanmaktadır. Fakat bu son kısım lafızlar eserde bazan bir bazan da iki defe geçmektedir. Üç veya daha çok kullanılan lafız 6 tanedir.

⁷⁷ Bkz. F. Sezgin, *Tarihu't-türâs*, I, 203.

⁷⁸ Yetmişaltı nolu dipnotta verdiğimiz bilgiler bunu açıkça göstermektedir. Esasen İbn Ma'in'in elimize ulaşan basılı eserleri ne sadece sika ne de zayıf ravileri içine alır. Bütün eserlerinde her iki türden ravi bulunmaktadır.

⁷⁹ Eserin güzel olmayan bir tahkikini Abdullah Ahmed Hasan yapmıştır. *et-Târih* ile birlikte Beyrut'ta Dârü'l-Kalem tarafından basılmıştır. Burada eserin ismi "*Min Kelâmi*" değil de "*Bi Kelâmi*" şeklinde verilmiştir.

⁸⁰ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zünun*, I, 585.

⁸¹ Hayatı için bkz. Hatib, *a.g.e.*, IV, 82-86; Zehebî, *Mizan*, I, 91.

B-YAZMA ESERLERİ

1- Cüz'ün min Târîhi Ebi Saîd Haşim b. Mersed et- Taberânî an Yahya b. Maîn fi't-ta' dil⁸².

- Topkapı Sarayı Ktp. III. Ahmed Bl. Mecmua no: 624/10 (86a-87a vr.)

2- "Müsned" fi rivayeti Ebi Bekr Ahmed b. Ali el-Mervezi⁸³

- Zahiriyeye Ktp./Şam, Hadis mecmua no: 38/12 (19 vr.)

Bu eserde, Rasulullah (s.a.)'ın hadisleri, sahabe ve tabiin sözleri yanında pek çok Kur'an ayeti tefsirinin de olduğu belirtilmektedir⁸⁴.

3- Hadis Cüz'ü⁸⁵

a) Zahiriyeye Ktp./Şam, Hadis, 230/2 Mecmua no: 38 (II. Kısım 151a-169b vr.)

b) Zahiriyeye Ktp./Şam, Mecmua no: 120/5 (170a-187b vr.)

4- Cüz'ün fihi hadisu's-Şeybânî an Yahya b. Maîn⁸⁶

C- ESERLERİN MUKAYESESİ

İbn Maîn'in eserlerini rivayet eden ravilerin hayatlarına baktığımızda, bunların dördünün Bağdat'lı, birisinin ise Sicistanlı olduğu görülmektedir⁸⁷. Eserler incelendiğinde Bağdat'lı ravilerin naklettikleri kitaplar, oralı olmayan Dârimî'nin rivayetinden, şekil ve üslup olarak ayrılmaktadır. Bağdat'lı ravilerin eserlerinde, dikkatli bir konu taksimi, tertip ve düzen yoktur. Aynı konuyla ilgili bilgiler, kitabın çeşitli yerlerine serpiştirilmiştir. Dârimî rivayetinde ise, diğerlerine oranla tertip ve düzen vardır. Bağdat'lı ravilerin eserlerinde, şahısların cerh ve ta'dildeki yeri dışında, kitapların muhtevasında da belirttiğimiz gibi, çok fazla ek bilgiler vardır. Fakat, Dârimî rivayetinde, ayrıntılara fazla girilmeden raviler hakkında özlü bilgiler verilmiştir.

⁸² Bkz. F. Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 203.

⁸³ Bkz. F. Sezgin, *a.y.*

⁸⁴ İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 20. (Muhakkikin mukaddimesi).

⁸⁵ F. Sezgin, *a.g.e.* I, 203.

⁸⁶ İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 19. (Muhakkikin mukaddimesi).

⁸⁷ Bu ravilerin hayatlarına İbn Maîn'in matbu eserleri tanıtılırken kısaca değinilmiştir.

Bazan aynı ravi hakkında bütün eserlerin de bahsettiği olmaktadır. Fakat, İbn Ma'in talebelerinin ravi hakkında bilmek istedikleri malumat ve güttükleri amaç farklı olduğundan, hepsinde de aynı raviden bahsedilmekle birlikte verilen bilgiler değişik olmaktadır. Mesela İbrahim b. Yezid en-Naha'i'nin ismi İbn Ma'in'in matbu beş eserinde de geçmektedir. Fakat, bilgiler farklı vesilelerle verilmiştir⁸⁸. Eserlerin taranması esnasında bazan bir ifadenin, değişik kitaplarda aynen geçtiği görülmüştür. İbn Ma'in'in ders halkalarında, bir talebenin öğrenmek istediği konuya, onun verdiği cevabın, orada bulunan diğer öğrenciler tarafından da belenip aktarılması mümkündür ve olmuştur. Bu yüzden eserlerin, İbn Ma'in'in en hacimli kitabı olan *et-Târih*'in bir parçası olduğu görüşü⁸⁹ pek tutarlı gözükmemektedir. Bunların, ihtiva ettikleri konular, benzer olmakla birlikte, farklı ravilerin kendine has üsluplarıyla ve kendi amaçları doğrultusunda kaleme aldıkları ayrı eserler olması daha doğrudur.

İKİNCİ BÖLÜM

KULLANDIĞI İHTİLAFLI VE GARİB LAFIZLAR

A- İHTİLAFLI LAFIZLAR

İbn Ma'in kullandığı lafızların bazıları, daha sonra gelen muhaddisler tarafından, değişik yoruma tabi tutulmuşlardır. Bu yüzden cerhe mi yoksa ta'dile mi delalet ettiği konusunda anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. İhtilaflara en fazla sebep olan üç lafzı inceleyip bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır.

a) "ليس به بأس" (onda bir beis yoktur). Bu lafız konusunda İbn Ebi Hayseme'nin, İbn Ma'in'den yaptığı bir nakil vardır: O, İbn Ma'in'e "fulânun leyse bihi be'sün" ve "fulânün daîfun" diyorsun, bunun anlamı nedir diye sormuş, İbn Ma'in de ona şu cevabı vermiştir: Sana "leyse bihi be'sün" dediğim kimse sika (güvenilir)dir, "daîfun" dediğim kimse ise sika değildir, hadisleri yazılmaz"⁹⁰. İbnu's-Salah bu nakli yaptıktan sonra, İbn

⁸⁸ Bu ravinin isminin nerelerde, hangi vesilelerle geçtiği hakkında bkz. İbn Ma'in, *Mîn kelâmi Ebi Zekerriyya* no: 135, 205; *Suâlâtü İbn Cüneyd*, no: 66, 178, 266, 285, 286, 334, 541; *Târihu Dârimî*, no: 75, 75, 83; *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, no: 588, 914 II, no: 21, 88, 95, 144, 145, 173, 419, 423; *et-Târih* no: 380, 960, 1219, 1247, 1747, 2024, 2030, 2125, 2249, 2250, 2159, 2373, 2485, 2565, 2600, 2927, 2928, 3152, 3201, 3204, 3649, 3814.

⁸⁹ Bkz. F. Sezgin, *a.g.e.* I, 202.

⁹⁰ İbn's-Salah, *Ulümü'l-hadis*, s. 124; Krş, M Sıddîk, *eş-Şerh ve't-ta'lil*, s. 113.

Maîn'in "leyse bihi be'sün" lafzını "sika" yerine kullanmasının kendisine has bir özellik olduğunu belirtir⁹¹. Fakat, Abdülfettah Ebu Gudde, Tahanevî'nin "*Usûlü hadis*"ine düştüğü dipnotta, bu yoruma karşı çıkararak şu izahı yapar: "Bu tabir İbn Maîn'e has değildir. Müttekaddimun kelimasında oldukça şuyu bulmuştur. İbn Maîn'in emsalinden İbnü'l-Medîni, İmam Ahmed, Duhaym, Ebu Hatim er-Razi ve onların tabakasından olanlarda mevcuttur"⁹². Daha sonra Ebu Gudde, bu görüşü destekler mahiyette deliller getirmiştir⁹³. Kasım Ali Sa'd da yaptığı çalışmada Ebu Gudde'yi destekleyerek, Nesâî'nin de "leyse bihi be'sün" lafzını "sika" yerinde kullandığını belirtir ve örneklerle konuyu ispata çalışır⁹⁴. İbn Maîn'in bu lafzı "sika" raviler için kullandığı çokça vakidir⁹⁵. Onun Süfyan b. Uyeyne hakkında "leyse bihi be'sün" demesi bu lafzı "sika" yerinde kullandığının açık örneklerindedir⁹⁶. Fakat, İbn Maîn'in "sika" ifadesini kullandığı her yerde, Zehebi ve İraki'nin, ta'dilin ikinci, İbn Hacer'in üçüncü, Sahavî'nin ise dördüncü mertebesinde istimal ettiği lafız olarak almak daha uygun görünmektedir. Çünkü, onun bu lafzı "saduk" yerinde kullandığı da tesbit edilmiştir⁹⁷. Buna göre, İbn Maîn'in "leyse bihi be'sün" lafzını ta'dilin çeşitli dereceleri için kullandığını söyleyebiliriz. Sahâvî de bu hususa dikkat çekerek, İbn Maîn'in sözü geçen iki lafzı eşit kabul etmediğini, "leyse bihi be'sün" lafzının ta'dilin mertebelerinden herhangi birisine delalet edebileceğini belirtir⁹⁸.

Bununla birlikte İbn Maîn'in çok az olarak, zayıf saydığı bazı ravilere "leyse bihi be'sün" dediğine tesadüf ettik⁹⁹. Fakat, onun bu lafzı kullandığı bazı ravileri, sonradan zayıf sayması mümkündür.

İbn Maîn, bu lafzın müteradifi olarak bazan "لا بأس به" ve "لم يكن به بأس" sigalarını da kullanmıştır. Muhaddislerin çoğunluğu bu lafzı, orta halli bir ravi için ta'dil mertebesinde kullanmışlardır.

91 İbnü's-Salah, *a.y.*

92 Tahanevî, *Yeni Usul-i Hadis*, s. 236; Krş: Leknevi, *er-Raf'u ve't-tekmil*, s. 222 (nâşirin üç nolu dipnotu)

93 Tahanevî, *a.g. e.*, s. 237.

94 Bkz. Kasım Ali Sa'd, *Mebâhis*, s. 37,38.

95 Misaller için bkz. İbn Maîn, *Suâlât*, no: 3, 4, 7, 15, 20, 38, 40, 143, 144, 253, 409; *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, no: 350, 351, 364, 361; *Min kelami Ebi Zekeriyya*, no: 189.

96 İbn Maîn, *Suâlât*, no: 147.

97 İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, no: 137.

98 Sahâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 367.

99 Bkz. İbn Maîn, *Dârimî*, no: 129; *Suâlât*, no: 114.

b) “ليس بشئ” : İbn Ma'in'in çok sık kullandığı bu lafız, anlaşılması en zor olanlardandır. Bu lafız o, “kezzab(hadis uyduran) raviler¹⁰⁰” ve kendilerinden hadis rivayet etmenin helal olmadığı kimseler hakkında kullanmıştır¹⁰¹. Diğer taraftan İbn Ma'in, bu lafızı kullandığı pek çok ravi için, onların naklettikleri hadislerin yazılabileceğini söylemiştir. Mesela Rişdîn b. Sa'd hakkında “leyse bi şey'in” dedikten sonra, hadislerinin yazılabileceğini söyler. İbn Lehîa'yı da derece bakımından aynı konumda görmüştür¹⁰². Bununla birlikte o, bu lafızı ta'dil mertebesi olarak, bazan sika raviler için de kullanmıştır¹⁰³. Görüldüğü gibi İbn Ma'in, “leyse bi şey'in” lafzını, cerhe ve ta'dile delalet edecek şekilde pek çok ravi için kullanmıştır.

Ayrıca İbn Ma'in'in, “leyse bi şey'in” lafzıyla, az hadis rivayet eden ravileri kasteddiği söylenmiştir. Bu konuda İbnü'l-Kattan şöyle der: “İbn Ma'in'in, Salih b. Rüstem el-Basrî hakkında “lâ şey” demesinin anlamı, diğer cârihlerin kasteddiği mana değildir. Çünkü İbn Ma'in'in bu lafızı, az hadis rivayet eden kimseler hakkında kullandığı bilinmektedir”¹⁰⁴. Ebu Gudde, “*er-Raf'u ve 't-tekmi*”e düştüğü dipnotta, İbn Ma'in'in “leyse bi şey'in” lafzıyla ravilerin az hadis rivayet ettiklerini kastedmediğini, aksine diğer hadis münekkidleri gibi, onun da bu ıstılahı mecruh raviler için kullandığını vurgulayarak, bu konuda delil olarak otuzbir misal getirmiştir¹⁰⁵. Ebu Gudde bu konudaki kesin fikrini şöyle belirtir: “Leyse bi şey'in” lafzından anlaşılması gereken, hakiki kullanımında olduğu gibi, cerh ıstılahı olmasıdır. Bu lafzın az hadis rivayet eden raviler için kullanılması ancak, buna işaret eden bir karine olduğu zaman mümkündür”¹⁰⁶. Bizce, Ebu Gudde'nin, bu lafzın az hadis rivayet eden raviler için kullanılmadığı konusundaki tesbiti hayli yerindedir. İbn Ma'in'in eserlerini incelememiz sırasında, bu lafzın az hadis rivayet eden ravileri ihtiva ettiğini göremedik. Ancak, onun bazı raviler hakkında “يقال” ifadesini kullandığına rastladık¹⁰⁷. Fakat, bu ifadeyi İbn Ma'in,

¹⁰⁰ Bkz. İbn Ma'in, *et-Tarih*, no: 1108, 1060; *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, no: 6, 90, 148, 168.

¹⁰¹ Bkz. İbn Ma'in, *Suâlât*, no: 237, 293, 417, 483, 486, 535; *et-Tarih*, no: 4213.

¹⁰² Bu ve diğer misaller için bkz. İbn Ma'in, *Suâlât*, no: 452, 453, 499.

¹⁰³ Bkz. İbn Ma'in, *Suâlât*, no: 41, *et-Tarih*, no: 1027.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Hedyü's-sâri*, s. 420; Kasım Ali Sa'd, *Mebahis*, s.59; M. Sıddık, *eş-Şerh ve't-ta'lil*, s. 109.

¹⁰⁵ Bkz. Leknevi, *a.g.e.*, s. 213-220.

¹⁰⁶ Leknevi, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁰⁷ Bkz. İbn Ma'in, *Suâlât*, no: 52.

ravinin cerh ve ta'dildeki konumunu belirtmek için söylememiştir. Çünkü, ravinin az veya çok hadis rivayet etmesi, onun cerh ve ta'dildeki durumuna etki edecek bir unsur değildir. Büyük ihtimalle son kısımdaki "yukalliluhu" ifadesi İbn Maîn'in ravisi İbn Cüneyd'in kendi yorumu olarak ('Iyş indehu ravâ) istilâhının tefsiri mahiyetindedir.

Başta da belirttiğimiz gibi, bu lafzın hem cerhe hem de ta'dile delalet etmesi mümkündür. Münzirî, bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: "Kendisi hakkında bu lafız kullanılan ravi, eğer; başkalarının tevsik ettiği birisi ise; "Onun hadislerinde bir şey yoktur, ihticac edilebilir ve istîşhad için yazılır" anlamında, zayıflıkla meşhur birisi hakkında kullanılmışsa "onun hadisleri hiç bir şey değildir, ihticac edilmez, itibar ve istîşhad için yazılmaz" anlamında istimal edilir¹⁰⁸. Buna göre, İbn Maîn'in "leyse bi şey'in" lafzını kullandığı ravinin durumunu anlamak için, o ravi hakkında diğer münekkidlerin söylediği sözleri de araştırıp, mukayeseli bir şekilde değerlendirerek sonuca varmak gerekir. Bütün bunların ışığında, İbn Maîn'in bu lafzı çoğu kere zayıf raviler için, gayet az olarak da sika raviler için kullandığını söyleyebiliriz.

c) "لا يعرفه" (onu tanımıyorum). İbn Adî, Yahya b. Maîn'in bu lafzı, ravinin şahsı ve rivayetleri konusunda bilgisi olmadığı zaman kullandığını belirtmiştir¹⁰⁹. Bazan o bu lafzı, başka hadis tenkitçilerinin "mechulun (durumu bilinmiyor)" dediği kimseler hakkında kullanmıştır. Nur Seyf, İbn Maîn'in bu lafzı, daha çok "mechulu'ul-hâl" olan raviler için kullandığını söyler¹¹⁰. Çünkü onun "lâ a'rifuhu" dediği ravilerin isimlerini bilmemesi, bu sıgayı "mechulu'l-hâl" olanlar için kullandığına delildir¹¹¹.

İbn Maîn'in bu lafzı, Türkçe'de kullandığımız şekliyle "O da kim, ben onu tanımam" anlamında "cerh" lafzı olarak istimal etmesi de mümkündür. Nitekim, "Ma'rifetü'r-ricâl"de kendileri için "lâ a'rifuhu" kullanılan ravilerin mecruhlarla birlikte getirilmesi ve bunların arasında bazılarının ip ucu vermesi bizi bu görüşe sevk etmiştir¹¹².

B- GARİB LAFIZLAR

Garib lafızlarla kastımız, ilk bakışta anlaşılması güç olan ve izah gerektiren istilâhlardır. Bazan İbn Maîn, bu tür lafızlar kullanmıştır.

¹⁰⁸ Münzirî, *An es'ile*, s. 86.

¹⁰⁹ İbn Maîn, *Suâlât*, s. 391 (nâşirin dipnotu)

¹¹⁰ İbn Maîn, *et-Tarih*, I, 119 (muhakkikin mukaddimesi)

¹¹¹ Bkz. İbn Maîn, *T. Dârimî*, no: 155.

¹¹² Misaller için bkz. İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, no: 212, 216, 363.

a) "تعرف و تنكر" (bir bakarsın maruf bir bakarsın münker hadis rivayet eder).

Bu lafız "ya" harfiyle (يعرف وينكر) ve "nun" harfiyle de (تعرف و تنكر) kullanılmıştır¹¹³. Yahya b. Ma'in bu ıstılahı, Ma'bed b. Sîrîn hakkında kullanmıştır¹¹⁴. Bu ıstılah Zehebi'ye göre cerhın beş, Sahavi'ye göre altıncı derecesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılır. İbn Ma'in kendi eserlerinde bu ıstılahı rastlanmamıştır¹¹⁵.

b) "حمالة الحطب" "Odun hamalı" anlamında kullanılan bu lafız, Kur'an'da Ebu Cehil'in karısı Ümmü Cemil'i yermek için kullanılmıştır¹¹⁶. İbn Ma'in bu lafzı bazı raviler için kullanmıştır. Dârimî şöyle der: "İbn Ma'in'e, Nadr b. Mansur el-Anazî, İbn Ebi Ma'şer- Ebi'l-Cenûb ve Ali tarikiyle hadis rivayet ediyor, bunlar kimdir diye sordum, onlar "hammaletü'l-hatab" cevabını verdi"¹¹⁷. İbn Ebi Hatim bu lafzın yorumunu yaparken, İbn Ma'in'in onu zayıf raviler hakkında kullandığını söylemiştir¹¹⁸.

c) "كلاهما و تمرًا" Bir Arab "darbı mesel"¹¹⁹ olan bu ifadeyi İbn Ma'in, Mindel b. Ali ve Hibban b. Ali hakkında kullanmıştır. Dârimî şöyle der: "İbn Ma'in'e Mindel b. Ali hakkında sordum, "leyse bihi be'sün" dedi. Mindel'in kardeşi Hibban b. Ali'yi sordum, "saduk" cevabını verdi. Bu ikisinden hangisini tercih edersin dediğimde, "kilâhümâ ve temran" dedi.

¹¹³ Kasım Ali Sa'd, *Mebahis*, s. 72.

¹¹⁴ Zehebi, *Mizan*, IV, 141.

¹¹⁵ Yusuf Muhammed Sıddık, *eş-Şerh ve't-ta'lil* adlı eserinde bu ifadeyi Yahya b. Ma'in'in "Cerh ve ta'dil" adlı kitabında çok kullandığını söylerse de, onun bu bilgiyi nereden aldığı şüphelidir (Bkz. *a.g.e.*, s. 32). Çünkü İbn Ma'in'in bu isimde değil bir kitabının olması, kaynaklarda adı bile geçmemektedir. Eğer, kastedilen eser "*et-Tarih*" ise -zira onu bibliyografyasında kullanmıştır- biz o eseri baştan sona dikkatli bir şekilde okumamıza rağmen bu lafza tesadüf edemedik.

¹¹⁶ *Tebbet* (111), 4.

¹¹⁷ İbn Ma'in, *T. Dârimî*, no: 828.

¹¹⁸ İbn Ebi Hatim, *el-Cerh*, VIII, 479.

¹¹⁹ Bu darbı mesel için anlatılan olay şudur: Amr b. Hımran el-Ca'dî, babasının develerini otlatırken, açlık ve susuzluktan bitâb düşmüş bir adam geldi ve Amr'ın yanında bulundurduğu su, hurma ve kuru üzümünden oluşan azığından kendisine vermesini istedi. Amr adama "su mu, kuru üzüm mü istersin" diye sorunca adam, "ikisiyle birlikte hurma da olsun (كلاهما و تمرًا)" cevabını verdi. (Bkz. Meydâni, *Mecmau'l-emsâl*, II, 98) Yani adam, kuru üzüm veya sudan birisini yeterli görmeyip, bu ikisinin yanında hurma da istemiştir.

Sanki İbn Maîn onları "zayıf" saydı¹²⁰. Buna göre, "kilâhümâ ve temran" ifadesini Mindel ve Hibban'ın her ikisinin de ta'dili için yeterli sayılamıyacakları, dolayısıyla ek bir desteğe ihtiyaçları olduğu şeklinde anlayabiliriz. Yani İbn Maîn, Dârimî'nin de anladığı gibi, bu iki ravinin güvenilirlik yönüyle birbirlerine üstünlüklerinin olmadığını ve biraz eksikliklerinin bulunduğunu söylemek istemiştir.

d) "ليس من جمال المحامل" (yük taşıyan develerden değildir). "المحامل" kelimesi, "محمل" in çoğulu olup, kuvvetli develerin yük taşınması için, her iki yanına bağlana "denk" e verilen isimdir. Bu denk, ancak kuvvetli develere bağlanır. Hadis rivayetinde zayıf raviler, bu develere benzetilerek, rivayetlerinin sağlam olmadığı anlatılmak istenmiştir¹²¹. İbn Maîn bu lafzı, Rişdîn b. Sa'd el-Mısırî hakkında kullanmıştır¹²².

e) "يروى عن الطرارين" (yankesicilerden rivayet eder). "الطرر" sözlükte kesmek anlamına gelir. Buradan hareketle, kişinin cebini kesip içindekileri çalan kimse için (yankesici) kullanılmıştır¹²³. Buna göre İbn Maîn, ravinin rivayete ehil olmayan kimselerden hadis rivayet ettiğini kastedmiştir. O, bu ifadeyi, el-Esved için kullanmıştır¹²⁴.

Bibliyografya

Ahatlı, Erđinç, *Yahya b. Maîn ve Cerh-Ta'dildeki Metodu*, Bursa 1992, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987.

Brockelman, Carl, *Tarihu 'l-edebi 'l-arabi*, trc. Abdülhalim en-Neccâr, I-VI, Kahire 1983

Ebu Ğudde, Abdülfettah, *Ümerâu 'l-mâ'minin fi 'l-hadis*, Halep 1411

Hatib el-Bağdadi, Ahmed b. Ali b. Sabit, *el-Câmi' li ahlâki 'r-râvi ve âdâbi 's-sâmi'*, thk. Mahmud et-Tahhan, I-II, Riyad 1403/1983

_____, *Târîhu Bağdad*, I-XIV, Beyrut ts.

¹²⁰ İbn Maîn, *T. Dârimî*, no: 244, 245, 246.

¹²¹ Kasım Ali Sa'd, *a.g.e.*, s. 77.

¹²² Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 278.

¹²³ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, IV, 399.

¹²⁴ İbn Maîn, *Mîn kelâmi Ebi Zekeriyya* no: 64.

- İbn Abdilberr**, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubi, *el-İstiâb fi ma'rifeti 'l-âshâb (el-İsâbe kenarında)*, I-IV, Beyrut 1328/1910.
- İbn Asâkir**, Ebü'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetillâh b. Abdillâh eş-Şafîi, *Târîhu medineti Dimesşk*, I-XVII, Beyrut ts.
- İbn Ebi Hâtim**, Ebu Muhammed Abdurrahman er-Razi, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I-IX, Beyrut 1952
- İbn Ebî Ya'la**, Ebü'l-Huseyn Muhammed b. el-Huseyn, *Tabakâtü 'l-Hanâbile*, I-II, Beyrut ts.
- İbn Hacer**, Ebü'l-Fadl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalani, *Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethi 'l-bârî*, Beyrut ts.
_____, *Tehzibü't-Tehzib*, I-IX, Haydarabat 1327.
- İbn Hallikân**, Ebü'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed, *Vesfeyâtü 'l-a'yân ve enbâü ebnaî 'z-zaman*, I-VIII, Beyrut ts.
- İbn Hibban**, Ebu Hatim Muhammed et-Temimi el-Büsti, *Kitabü's-sikât*, I-IX, Haydarabat 1403/1983.
- İbn Ma'in**, Ebu Zekeriyya Yahya, *Ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Muhammed Kamil el-Kassar (I. cilt)-Muhammed Mutu' el-Hafiz ve Gazve Bedir (II. cilt), Dimesşk 1405/1985
_____, *Min kelâmi Ebi Zekeriyya Yahya b. Ma'in*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Beyrut ts.
_____, *Bi kelâmi Yahya b. Ma'in*, thk. Abdullah Ahmed Hasan, I-II, Beyrut ts. (et-Târîh ile birlikte)
_____, *Suâlâtü İbn Cüneyd*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Medine 1408/1988
_____, *Târîhu Osman b. Saïd ed-Dârimî*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Beyrut ts.
_____, *Yahya b. Ma'in ve kitabühü et-Tarih*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, I-IV, Mekke 1399/1979.
_____, *Târîhu Yahya b. Ma'in*, thk. Abdullah Ahmed Hasan, I-II, Beyrut ts.
- İbn Manzur**, Ebü'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî el-Mısırî, *Lisânu 'l-Arab*, I-XV, Beyrut ts.
- İbnü'n-Nedim**, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebi Ya'kub, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Tahrah ts.
- İbn Receb**, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, thk. Nureddin İtr, I-II, Dimesşk 1398/1978
- İbnü's-Salâh**, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezürî, *Ulümü'l-hadis*, thk. Nureddin İtr, Dimesşk 1404/1984

- İmtiyâz Ahmed**, *Delâilü't-tevsîki'l-mübekkira li's-sünne ve'l-hadîs*, trc. Abdülmü'ü Emîn Kal'acı, Kahire 1410/1990
- İsmail Paşa**, Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin esmaü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, I (nşr. Kilisli Muallim Rıfat-İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal) - II (nşr. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal-Avni Aktaş), İstanbul 1955
- Kasım Ali Sa'd**, *Mebâhis fi ilmi'l-cerh ve't-ta'dil*, Beyrut 1408/1988
- Katip Çelebi**, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-Zünûn an esmâi'l-kütüb ve'l-fünun*, I-II, İstanbul 1971
- Kettani**, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risaletü'l-müstatrafê li beyâni meşhûri kütubi's-sünneti'l-müşerrefe*, Beyrut 1406/1986
- Leknevî**, Abdülhayy, *er-Raf'u ve't-tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Beyrut, 1407/1987.
- Muhammed Sıddîk Yusuf**, *eş-Şerh ve't-ta'lil li elfâzi'l-cerh ve't-ta'dil*, Kuveyt 1410/1990.
- Meydânî**, Ahmed b. Muhammed, *Mecmau'l-emsâl*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl, I-IV, Kahire 1979.
- Münzirî**, Zekiyyüddin Ebu Muhammed Abdülazim b. Abdilkavi, *Cevabü'l-Münzirî an es'ile fi'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Beyrut 1411.
- Nevevî**, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, I-III, Beyrut ts.
- Sahâvî**, Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman, *Fethu'l-muğis şerhu Elfiyyeti'l-hadis*, I-III, Beyrut 1403/1982.
- Sezgin**, Fuat, *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956
- _____, *Tarihu't-türâsi'l-arabi*, trc. Mahmud Fehmi Hicâzî, S. Arabistan 1983
- Tahânevî**, Zafer Ahmed, *Yeni Usul-i Hadis*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, trc. İbrahim Canan, İzmir 1982
- Uğur**, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992
- Zehebi**, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-i'tidal fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Beyrut ts.
- _____, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, I-XXIII, Beyrut 1982.
- _____, *Tezkiratü'l-huffâz*, I-IV, Beyrut ts.